

Sürdürülebilir Kalkınmanın Çevre Boyutunda Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) Uygulamaları ve Olimpiyat Organizasyonları Kapsamında İncelenmesi

Environmental Aspects of Sustainable Development Under the International Olympic Committee (IOC) and Olympic Organizations

Araştırma Makalesi

¹Pınar GÜZEL, ²Dilşad ÇOKNAZ, ³Meliha ATALAY NOORDEGRAAF

¹Celal Bayar Üniversitesi Beden Eğitimi Koordinatörlüğü

²Abant İzzet Baysal Üniversitesi, BESYO,

³Serbest Araştırmacı

“Bir şahsın yaşadıkça memnun ve mutlu olması için lazım gelen şey, kendisi için değil, kendisinden sonra gelecekler için çalışmasıdır” (SKD, 2009).

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖZ

Günümüzde çevresel konular tüm dünyada bireylerin günlük yaşantılarını etkileyen önemli konular arasında yer almaktadır. Çevre, Sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutundan birisidir. Doğal kaynakların sınırlı olduğu ve tükenebileceği gerçeği karşısında çevrenin korunması ve bu durumun süreklilik arz etmesi kaçınılmaz olmaktadır. Çevrenin korunması sürecinde “spor” oldukça önemli bir kavram olarak görülmektedir ve dünyadaki en büyük ve önemli spor etkinliklerinden biri olan “Olimpiyat Oyunları”, çevreye verdiği önemi Uluslararası Olimpiyat Komitesinin (IOC) 1995 yılında kurulan Spor ve Çevre Komisyonu’nu oluşturmasıyla ortaya koymuştur. Böylece çevre; Olimpizmin spor ve kültür boyutunun yanında yerini almıştır. Bu araştırma-

ABSTRACT

Nowadays all over the world environmental issues are one of the important topics that affect the individuals daily lives. Environment is one of the three dimensions of sustainable development. It is inevitable to protect the environment and also its continuity when the fact of limited and depletable natural resources is thought. In the process of environmental protection “sport” is a very important concept and the “Olympic Games” -one of the largest and most important sports organization in the world- gives the necessary attention to the environmental issues by the effort of the Sport and Environment Commission of International Olympic Committee, established in 1995. Therefore the environment has taken a place alongside of the sport and the cultural aspects of Olympism. This research

ya "Sürdürülebilirlik" çalışmalarında sporun yer almasını ortaya koymak amacıyla gerek duyulmuştur. Araştırmada sürdürülebilir kalkınmanın spor ile ilişkisi, "çevre" boyutu ile sınırlandırılarak özellikle olimpiyat organizasyonları doğrultusunda araştırmanın temelini oluşturacak şekilde olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın yöntemi bu doğrultuda betimsel tarama modeli olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Sürdürülebilir kalkınma, Çevre, Spor, Olimpiyatlar

Bilim adamlarının, küresel ısınma, doğal kaynakların ve çevrenin hızlı tahribatı gibi nedenlere bağlı olarak gelecek nesillerin tehdit altında olduğunun önemle altını çizdiği son dönemlerde, insanoğlunun belki de en ortak sorunu, kaynakların hızla ve bilinçsizce tüketimine nasıl dur diyeceğinin ya da bilinçli ve denetimli tüketimi nasıl sağlayacağına cevabını bulabilmektir. Bu amaçla evrensel çabalar gün geçtikçe büyümekte, çevre ile ilgili endişeler başta olmak üzere sosyal ve ekonomik eşitliğin nasıl sağlanacağı konusunda özellikle Birleşmiş Milletler gibi önemli ve büyük örgütler, ülkelerin, işletmelerin ve tüketicilerin dikkatlerini "sürdürülebilirlik" ve bu ekseninde kalkınma konusuna çekmek üzere ciddi girişimlerde bulunmakta ve gayret göstermektedirler. Sürdürülebilir kalkınmayı bu bağlamda, bugünün ve yarının yaşamını düşünmek, kaynakları tüketirken yarının nesilleri için duyarlı davranmak olarak kısaca tanımlamak mümkündür.

1992 yılında Rio de Janeiro'da yapılan, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu dünya ülkelerinin bir araya geldiği "Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı"nda çevrenin duyarlı yönetimi bakımından ulusların ekonomi ve çevre faaliyetlerini bir arada yönlendirecek bir dizi ilkenin benimsenmesi açısından önemli bir adım olan "Sürdürülebilir Kalkınma" hedefi ile bir araya gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, çevre ve kalkınmanın, tüm düzey ve süreçlerde bir bütün halinde ele alınması ilkesine dayanmaktadır. Gelişme için kullanılan doğal kaynakların sınırlı olduğu ve

was required to investigate sport as a concept in the "sustainability" studies. It was also aimed to evaluate the relationship between the sustainable development and sport with the frame of "environment" on both positive and negative aspects, especially in the Olympic Organizations. The method of the research was descriptive model.

Key Words

Sustainable development, Environment, Sport, Olympics.

önlem alınmadığı takdirde tükenebileceği kaçınılmaz bir gerçektir.

Hızla artan dünya nüfusu ve doğal çevrenin yok edilmesi tehlikesi, uluslararası ortamda çevre kirliliğinin çözümüne ilişkin artan endişeler ulusları çözüm yolunda örgütlenmeye yönlendirmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulusların gündeminde sürdürülebilir kalkınma kavramı yer almaya başlamıştır. Dünya Çevre Komisyonu'nun çevre ve kalkınma üzerine hazırladığı Brundtland Raporu'na göre "Sürdürülebilir Kalkınma, bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamaktır" (London, 2012).

Ülkemizde çevre olgusunun temelleri 1982 Anayasası ile oluşturulmuştur. Anayasanın 56. Maddesinde "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir" (T.C. Anayasası, 1982) ifadesi bir anlamda sürdürülebilir kalkınmanın yasal dayanağını hazırlamıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın temini için, ekonomik ve toplumsal politikaların yanında, çevreyle ilgili stratejinin geliştirilmesi; çevreye yönelik yatırım kararlarında önceliklerin belirlenmesi; ilgili kuruluşlar arasında işbirliğinin temellerinin oluşturulması; uluslararası kuruluşlarca desteklenmek üzere çevreyle ilgili yatırım programlarına ilişkin verilerin sağlanması amacıyla, "Ulusal Çevre Eylem Planı"nın hazırlanması gündeme gelmiştir (Gültekin, 2003). UÇEP için belirlenen hedefler kısaca şunlardır:

– Yaşam niteliğinin iyileştirilmesi;

- Çevre bilinç ve duyarlılığının geliştirilmesi;
- Çevre yönetiminin iyileştirilmesi;
- Sürdürülebilir nitelikte bir ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme sağlanması (Eyyubi, 2004).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın mevcut durumu ortaya koyan bölümünün 1802.maddesinde **sürdürülebilir kalkınma** yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak ekonomik kalkınmaya imkan verecek, doğal kaynakların yönetimini sağlayacak, gelecek kuşaklara daha sağlıklı bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakacak yönde arzulanan nitelikte bir gelişme kaydedilemediği, çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla uyumu sağlanamadığı, bu konuda ekonomik araçlardan yeterince faydalanılmadığı ve 1807. maddesinde de çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve alınan kararların, Avrupa Birliği kuralları ve uluslararası ölçütlerle uyumlu hale getirilmesi çalışmalarına devam edilmekte olduğu belirtilmektedir (Eyyubi, 2004).

Sürdürülebilir kalkınma, insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde doğal kaynakların akılcı bir şekilde yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak yaklaşımıdır.

Böyle bir yaklaşım kalkınmanın her aşamasında küresel anlamda ekonomik ve sosyal politikaların çevre politikaları ile birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Sürdürülebilir kalkınma; toplum için düşünüldüğünde sosyal, ekonomik, kültürel açıdan, doğal kaynaklar kapsamında düşünüldüğünde ise ekolojik açıdan önem kazanmaktadır (Altunbaş, 2004).

YÖNTEM

Son yıllarda "daha hızlı", "daha yüksek", "daha güçlü" sözleri yalnızca Olimpiyat Oyunları için kullanılmaktan çıkıp, Oyunların mimarisinin planlanmasında da bir fikir olarak kullanılmaya başlanmıştır. Olimpiyat Oyunları gibi büyük spor etkinlikleri için inşa edilen yapılar, sadece spor etkinliklerine hizmet etmeyip aynı zamanda ulusların temsiline ve oyunların gerçekleştiği şehirlerin teknoloji, mühendislik ve mimari açıdan da birbir-

leriyle bir rekabet ortamına girmelerine de neden olmaktadır. Bu nedenle de günümüzde çevresel farkındalığın arttığı, ekolojik ve sürdürülebilirlik planlamalarının önemsendiği ve sürekli iyileştirmeler ve yeniden canlandırmalar gibi çevresel ilkelerin uygulandığı spor etkinliklerine daha fazla önem ve değer verilmektedir (Ebig, 2007). Bu gibi konular ile de çevrenin korunması sürecinde "spor" oldukça önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada belirtilenlere dayalı olarak, "Sürdürülebilirlik" çalışmalarında sporun ne şekilde yer aldığını görmek bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırmada sürdürülebilir kalkınmanın spor ile ilişkisi, "çevre" boyutu ile sınırlandırılarak özellikle Olimpiyat etkinlikleri doğrultusunda değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın yöntemi bu doğrultuda betimsel tarama modeli olarak belirlenmiştir. Betimsel tarama modeli geçmişte ya da halen varolan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırmalara uygun bir modeldir. (Karasar, 1994).

Araştırmanın amacına uygun biçimde, sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımlanmasının ardından, çalışmanın sonraki bölümlerinde, sürdürülebilir kalkınmanın sosyal ve ekonomik boyutları spor kavramı açısından kısaca ele alınmış, çevre boyutu ise araştırmanın temelini oluşturacak şekilde olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alınarak, dünyanın en büyük ve önemli spor etkinliklerinden biri olan Olimpiyat Oyunlarında sürdürülebilir kalkınma sürecinin yer alış şekli aktarılmaya çalışılmıştır.

Spor ve Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınmanın ilk teması olarak ifade edilen "ekonomik boyutta"; dünya piyasalarıyla rekabet edebilen, insanların temel ihtiyaçlarının uygun şekilde karşılandığı, refah düzeyini yükseltici uygulamalar ele alınırken, "toplumsal boyut", hakkaniyetçi, eşitlikçi, eşitsizliğe maruz kalan grupları kapsayıcı ve ekonomik boyutta olduğu gibi yaşam kalitesini yükseltici uygulamalar ile bütünleşmektedir. Sporun da yakından ilgili olduğu "çevre ve doğal sistemler boyutu"nda ele alınan konular ise, önleyici, koruyucu, iyileştirici, destekleyici faaliyetler olarak şekillenmektedir. Bu üç boyut temelinde ele alı-

nan konulara bağlı olarak, sürdürülebilir kalkınmayı birbirini destekleyici ve bütünleyici, nesiller içi ve nesiller arasında dengeli bir planlama, uygulama ve yönetme süreci olarak tanımlamak mümkündür (Uras ve Acar, 2008).

Geçmişten günümüze kadar yaygınlığını hiç yitirmeden süregelen faaliyetlerin başında yer alan spor aracılığı ile sürdürülebilir kalkınmanın boyutları ile ilişkilendirildiğinde, tüm düzeydeki spor katılımcılarının, üstlendikleri rollere ve spor etkinliklerine bağlı olarak sürdürülebilir kalkınmanın gelişmesinde üç önemli mesaj iletilmektedir. Bu mesajlar, "Spor ve ekonomik gelişim", "Spor ve sosyal eşitlik, sosyalleşme" ve "Spor ve çevresel koruma" başlıkları adı altında toplanmaktadır (DCMS, 2008). Çünkü spor, güçlü bir sosyal değer taşıırken, çevresel birtakım etkilere sebep olan ve ekonomik faaliyetleri içeren bir olaydır (UISP, 2008). Sürdürülebilir kalkınma için ilettiği mesajlar çerçevesinde spor, ekonomik gelişim ve sosyal eşitlik açısından kısaca, çalışmanın esas konusunu oluşturan çevre başlığı açısından ise daha kapsamlı olarak aşağıda incelenmeye çalışılmıştır.

a) Spor ve Ekonomik Gelişim

Spor; hem yerel hem de ulusal ekonominin büyümesine ve gelişmesine önemli ve büyük bir katkı sağlayabilir. Olimpiyatlar gibi büyük oyunlar, futbol-basketbol gibi her hafta gerçekleşen müsabakalar, sadece iş alanı sağlamanın dışında, doğrudan veya dolaylı olarak diğer ekonomik faaliyetleri (satın alma, tüketim, vb) etkilemektedir.

Bu bağlamda, spor endüstrisi hükümetler ve diğer spor yönetim organları tarafından uzun vadeli yatırımların yapıldığı ve sürdürülebilirliğin sağlandığı bir endüstri kolu olmalıdır. Stratejik vizyon, gelişim planları iyi bir mali yönetim ile sporda sürdürülebilirlik sağlanabilir (DCMS, 2008).

b) Spor ve Sosyal Eşitlik

Spor; sosyal eşitliğin sağlanmaya çalışıldığı çok güçlü bir araçtır. Yaşam kalitesi, sağlık, faal toplumlar, okullar, fırsat eşitliği ve sosyal bütünlük gibi politikaların gelişiminde spor olgusu önemli bir rol üstlenmektedir (DCMS, 2008).

Ayrıca spor, büyük önem verilen birçok sosyal değer oluşmasına ve sürekli hale gelmesine yardımcı olmaktadır. Spor bu işlevi birçok yolla başabilir. Spor kavramı içerisinde insanların kendilerini ifade edecekleri bir alanın bulunması en azından bu tür etkinliklere destek vererek bir sosyalleşme süreci içerisinde yer almaları psiko-sosyal bakımdan gelişmelerine yardımcı olmaktadır (Küçük ve Koç, 2004).

IOC Spor ve Çevre Komisyonu'nun 1999 yılında hazırlanmış olduğu "Spor İçin Sürdürülebilir Gelişim" raporunda (*Olympic Movement- Agenda 21*) Olimpik Hareketin özellikle iki grubun rollerinin kuvvetlendirilmesine büyük bir katkı sağladığı belirtilmiştir. Sosyal eşitliğin sağlanmasında da önem arz eden bu iki grup; kadınlar ve gençlerdir. Küresel nüfusun önemli bir yüzdesini temsil eden kadınlar ve gençler için IOC ve onunla işbirliği içerisindeki kuruluşlar sürdürülebilir kalkınma planlaması içerisinde; kadın sporunun gelişmesi, insan hakları ihlalinde özellikle hedef kitle olan gençlerin spor yolu ile bu yolda savaşmalarının cesaretlendirilmesi, sportif faaliyetler ile onların eğitiminin sağlanması gibi konu başlıklarına yer vererek konunun önemini belirtmişlerdir.

c) Spor ve Çevre

Spor ile çevre arasındaki ilişkiyi ele alırken konuyu olumlu ve olumsuz yönleriyle ortaya koymak daha doğru olacaktır. Spor, insanlığa sağlık, zindelik, sosyal ortam, uluslararası bütünlük gibi birçok etkenle olumlu yönleriyle hizmet etse de özellikle teknoloji çağının yaşandığı günümüzde birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir.

1896 yılında olimpiyat oyunlarının yeniden canlandırılması ile spor ve doğa arasındaki çatışma başlamış ve özellikle de 1970'li yılların başında kendini ciddi anlamda göstermiştir. Organizatörler tarafından yapılan ilk çevresel başlangıç çalışmalarında 1972 Münih Olimpiyat Oyunlarına davet edilen tüm Ulusal Olimpiyat Komiteleri temsilcilerinden ülkelerinde Olimpiyat parkı oluşturmalarını ve "eldeğmemiş (bozulmamış) çevrede sağlıklı müsabaka" sloganı altında birleşmelerini istemişlerdir. Bu ilk ve insani hareketler IOC tarafından sporun çevrede-

ki zararlı etkisini durdurmak amacıyla strateji ve hedefler olarak tanımlanmıştır (Girginov ve Parry, 2004).

Spor ve fiziksel aktivite için gerekli olan şeyler malzeme ve alt yapıdır. Bunların yapımı ekosistem ve çevre için kaçınılmaz etkilere sahiptir. Bu etkiler birkaç şekilde gerçekleşebilir. Gerçekleştirilen sportif etkinliklerin kapsam ve ölçüsü ne olursa olsun, çevre ve ekosistem için birçok sonuç doğurmaktadır. Bir olumsuzluk olarak, 100.000 kişilik bir stadyumda oynanan bir futbol maçında seyirciler, gürültü, kirlilik ve çöp üretimi gibi birçok çevresel sorun yaratmaktadırlar. Spor ve fiziksel aktivite alanında rol oynayanlar bu durumun doğaya, çevreye ve ekosisteme verdiği olumsuz etkilerin de farkındadırlar (UNESCO, 2007).

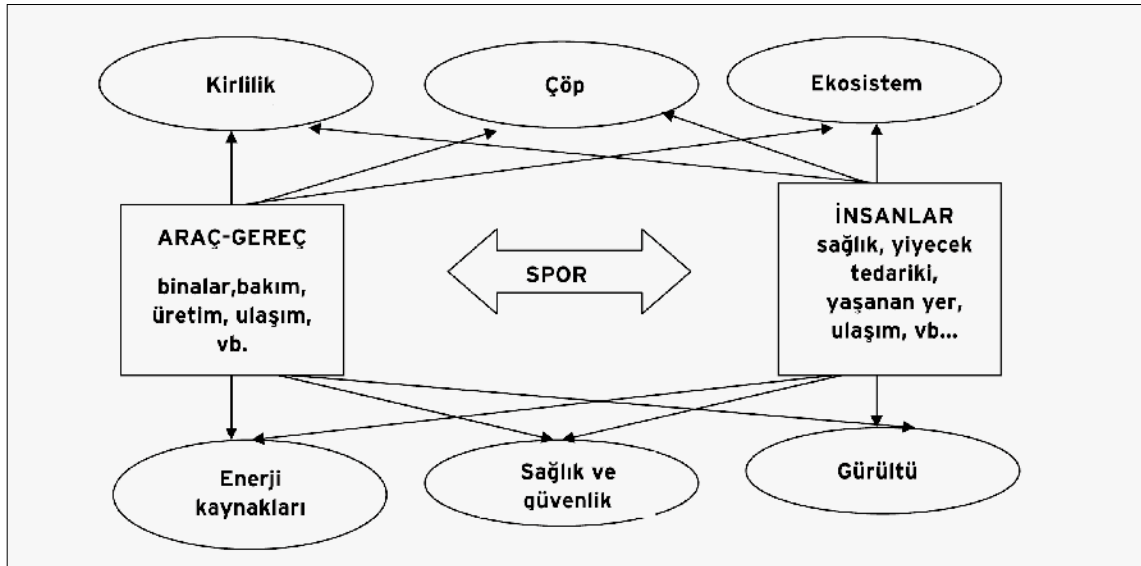
Şekil 1'de spor etkinliklerinin çevreyi nasıl ve hangi konularda olumsuz yönde etkileyebileceği gösterilmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma bağlamında esas öne çıkan konu, spor yolu ile eğitimin çevreyi korumaya hizmet edebilme olasılığıdır. Eğitimle bütünleşen bu amaçların, eş zamanlı olarak sporcuları ve seyircileri harekete geçirilebilme gücüne, bununla birlikte Sivil Toplum Örgütleri'nin bu olgunun yayılması için birçok faaliyet ve yöntemi uygulayabilme fırsatına sahip olabileceği de gözden kaçırılmamalıdır. Bu örgütlerin, farkındalığı arttırılabilece-

ği birçok farklı stratejiler geliştirebilme olasılıkları da bulunmaktadır. Mevcut gücü harekete geçirmek üzere; Sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edicisi olarak UNESCO-UNEP gibi kuruluşların; sportif hareket düzeyinde danışma mekanizması olarak IOC'nin; politik düzeyde de Devlet ve Özel yönetimlerin liderlik görevini yürütebilmeleri söz konudur (UNESCO, 2007).

Örneğin; UNESCO, Sürdürülebilir Faal Yaşam (Sustainable Active Life-SAL) konusuna oldukça güçlü bir vurgulama yapmaktadır. SAL; nitelikli fiziksel eğitim ve sporun sürdürülebilir kalkınma ile daha iyi nasıl bütünleşebileceği konusunda çalışmaktadır. Bu konu, insan haklarına uygun şartların yerine getirilerek yapıldığı spor ve fiziksel aktiviteler ile sağlıklı toplumların yaratılması konusu ile uğraşmaktadır (UNESCO, 2007).

IOC uluslararası ve bölgesel düzeyde gerçekleştirilen spor ve çevre konulu çeşitli konferans ve seminerlerin ardından Ajanda 21'in verdiği tavsiyeleri somut faaliyetlere ve programlara dönüştürme konusunda Olimpik ailenin farklı üyelerine daha fazla destek sağlayabilecek bir rehber ihtiyacı duyulduğunu belirtmiştir ve böylece spor camiasına sürdürülebilir gelişimin başlıca ilkelerini esas alan metodolojik ve pratik araçlar sunan "IOC Spor, Çevre ve Sürdürülebilir Gelişim Rehberi" ni yaratmıştır (Olimpiyat Dünyası, 2008).

Şekil 1. Spor Olaylarının Çevre Üzerine Olası Etkisi (IOC Manual on Sport and The Environment, 2005, s.9).

Araştırmanın bundan sonraki bölümünde sporun çevreye verdiği olumlu ve olumsuz etkiler dünyadaki en büyük spor etkinliği olarak kabul edilen Olimpiyat Oyunları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin (IOC), sürdürülebilir kalkınma ve çevre ile ilgili çalışmalar konusunda duyarlı davranmaya çalıştığı görülmektedir. Son dönemlerde IOC, spor organizasyonları düzenleyicilerinin çevre konusuna duyarlılıklarının artırılmasına yönelik adımlar atarak, organizasyonlara ilişkin yaptırımları ile en azından kendi sorumluluğundaki organizasyonlarda çevre unsurunu da hesaba kattığını göstermektedir. Henüz istenilen boyuta ulaşmamakla birlikte, yapılan çalışmaların ilgili çevrelerin konu hakkındaki farkındalıklarının artırılmasında kısmen etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu aşamada, sürdürülebilir kalkınmaya verdiği önem bakımından olimpiyat oyunlarının düzenleyicisi olan IOC'nin yapmış olduğu çalışmaların aktarılmasının diğer spor örgüt ve etkinliklerine de örnek olabileceği düşünülmüştür.

Olimpiyat Oyunları Organizasyonu ve Sürdürülebilir Kalkınma Çalışmaları

Günümüzde coğrafik, politik, ekonomik, sosyal ya da dinsel statüsü ne olursa olsun tüm toplumlar da çevrenin korunması ve sürdürülebilir gelişim anlayışı son derece olumlu değerler taşımaktadır. Olimpik Hareket'in üyeleri olan Uluslararası Olimpiyat Komitesi, Milli Olimpiyat Komiteleri, Uluslararası Federasyonlar, antrenörler, kulüpler, organizatörler, medya, sporcular, halk ve Olimpik ailenin diğer tüm üyeleri, her düzeyde, bu değerlerin gelişimine faal olarak katkı sağlayabilirler. Uluslararası düzeyde IOC, oyunları alacak şehirlerden birtakım çevresel getirilerin sağlanacağı yasal uygulamaları isteyerek, ulusal düzeyde Milli Olimpiyat Komiteleri ülkedeki tüm spor etkinliklerini bu konuda bir çatı altında toplayıp, ortak hareket edilmesini sağlayarak ve bireysel düzeyde de tüm sporcular tutum ve davranış ile çevrenin korunması konusuna katkı sağlamada birer örnek olabileceklerdir (IOC Guide, 2007).

Olimpizmin öncüsü Baron Pierre de Coubertin'in "evrensel ve etik değerlere saygı" ilkesini korumak adına Uluslararası Olimpiyat

Komitesi'nin eski başkanlarında biri olan Juan Antonio Samaranch, Olimpik Hareketin doğanın koruyucusu ve çevrenin bir parçası olduğuna inanmıştır. Bu nedenle IOC, Olimpik Antlaşmada bazı değişikliklere gitmeyi uygun görmüştür. Bunların ilki 1992 yılında, Rio de Janeiro'da "Planet Earth" zirvesinde gerçekleşmiştir. IOC, Tüm Uluslararası Federasyonlar ve Uluslararası Olimpiyat Komitelerine Olimpik Hareketin tüm taraflarıyla çevresel korumada olumlu katkı sağlamasını isteyen "Earth Pledge-Dünya Yemini" antlaşmasını imzalatmıştır. Ardından da 1994 Lillehammer Kış Oyunları'nı takiben IOC ve Avrupa Birliği arasında "United Nations Environment Programme- Avrupa Birliği Çevre Programı" adında bir ortaklık antlaşması imzalanmıştır (Neeb, 1998).

Çevresel konular ve sürdürülebilir kalkınma Olimpiyat Oyunlarını alan ve bu oyunlara aday olan şehirler için sürekli önemi artan bir konu haline gelmiştir. 1992 Barselona Olimpiyat Oyunları Düzenleme Kurulu, tüm şehir denetçileri, kurulları ve belediye yetkililerin işbirliği ile Olimpiyat Oyunları'nı mükemmel bir araç olarak kullanmış ve "Sürdürülebilir Kent" surecini başlatmıştır. İngiltere Kraliyet Mimarlar Enstitüsü (RIBA) "Barselona Deneyimini" günümüz Batı dünyasının bugüne kadar gerçekleştirilen en ilginç şehir yenileme örneklerinden biri olarak kabul etmektedir. RIBA ilk kez bir şehri aday olarak tavsiye etmiş ve 1999 yılında Barselona İngiltere'de her yıl Kraliçe tarafından verilen Kraliyet Altın Madalyası ile ödüllendirilmiştir (Ramon, 2000).

1994 Norveç Lillehammer Kış Olimpiyatları ise Olimpik Hareketin çevresel koruma konusu ile ilk kez tanıştığı oyunlardır. Çevresel koruma ve Olimpiyat Oyunlarını düzenleyen kuruluşlar ile çevresel kuruluşlar arasındaki işbirliği 1998 Japonya Nagano Kış Oyunları'nın da bir parçası olmuştur. Çevre koruma stratejileri ve uygulamaları açısından en önemli atılımı yapmış olan Sidney 2000 Yaz Oyunları için oldukça geniş bir hazırlık sürecini içeren programlar ve yardımcı ilkeler düzenlenmiştir. Sidney'in 2000 Yaz Oyunlarını alma karar sürecinde şehrin çevresel konulara vermiş olduğu önem IOC tarafından oyunların bu şehre verilmesinde oldukça etkili olmuş-

tur. Bu süreçte ortaya konan çalışmalar ışığında da Sidney Olimpiyat Oyunları Komitesi (SOCOG) "Yeşil Oyunlar" sloganı ile hedefini belirtmiş ve 2000 Yaz Olimpiyatları yarışında, "yeşil bir olimpiyat" için ekolojik açıdan gerçekçi ölçütler ve akılcı kararlar içeren birtakım çevresel ilkeler belirlemişlerdir. Bu ilkeler, sürdürülebilir bir gelişim ve çevresel sorumluluk sahibi bir yönetim için geçerli olan ekolojik ölçütlerdir. 1993'te bu çevresel ilkeler bağlamında hazırlanan resmi "Olimpiyat Öneri Planı" ile Sidney, IOC tarafından olimpiyat yarışında ev sahibi seçilmiştir. Bunun üzerine bu ilkeler, resmi olimpiyat yasama paketinin bir parçası olarak kanunlara geçirilmiştir. Sidney Olimpiyatları Çevresel İlkeleri, bugüne kadar bir hükümet tarafından yapıyla ilgili hazırlanan ve kanunlara geçirilen en ilerici ve yenilikçi gelişme ilkeleridir (Neeb, 1998).

Sidney 2000 Olimpiyat Oyunları için oluşturulan ölçütler "Olimpiyatlarda Sürdürülebilir Gelişim için Ölçütler" ve "Olimpiyatlarda Çevresel Sorumluluk Sahibi Yönetim için Ölçütler" başlıkları altında aşağıda yer almaktadır.

Olimpiyatlarda Sürdürülebilir Gelişim İçin Ölçütler

- Olimpiyat tesislerin planlanması ve yapımı,
- Enerji korunumu,
- Su korunumu,
- Atıkların önlenmesi ve azaltılması,
- Hava, su ve toprak niteliğinin düzeltilmesi,
- Önemli doğal ve kültürel çevrelerin korunumu (İrklı Eryıldız ve Aydın, 2005).

Bu ölçütlere bağlı olarak yapılanlar ise aşağıdaki tabloda bir değerlendirme raporu olarak sunulmuştur.

Olimpiyatlarda Çevresel Sorumluluk Sahibi Yönetim İçin Ölçütler

- Ticaret,
- Biletlerin halka sunulmuş yöntemleri,
- Yiyecek-içecek temini,
- Atık yönetimi,
- Ulaşım,
- Gürültü denetimi (İrklı Eryıldız ve Aydın, 2005).

Bu maddeler ışığında Olimpiyatlarda Çevresel Sorumluluk Sahibi Yönetim için Ölçütler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

2006 Helsinki Kış Oyunları'ndaki tüm planlamalarda da Oyunlar için sürdürülebilir kalkınma temel alınmıştır (Oittinen, 1998). En son gerçekleşen 2008 Pekin Olimpiyat Oyunlarında ise; hava kirliliği, zehirli gazlar, halkın etkinliklere ulaşımı, güneş enerjisi kullanımı, su ve çöp kirliliği gibi birçok konuda imzalanmış olan UNEP antlaşması çerçevesinde Pekin Olimpiyat Oyunları Organizasyon Komitesi oyunlar öncesinden aldığı önlemler, etkilerini oyunlar sonrasında da sürdürmeye devam ettirmektedir. Pekin'e ilişkin önemli bir örnek, Olimpiyatlar sırasında Olimpik alanların elektrik ihtiyacının yüzde 20'sinin Pekin yakınlarındaki Guanting'de kurulan yeni rüzgar enerjisi santralinden karşılanmasıdır. Yetkililer mevcut santralin şu anda 100 bin evin elektrik ihtiyacını karşılayacak kadar elektrik ürettiğini açıklamışlardır (Sports Marketing, 2009). 2012 yılında yapılacak olan oyunları kazanan şehir olan Londra ise Olimpiyat Oyunları ve Engelliler Olimpiyat Oyunları'nı şehirlerine alma sürecinde sürdürülebilirlik çalışmalarının sergilenmesinin oyunların kendilerine verilmesinde önemli bir konu olduğunu ve sürdürülebilirliğin oyunların kalbi noktasında yer aldığını vurgulamaktadır. Ayrıca "Gezegen Olimpiyatları - Yaşanabilir Bir Gezegen" sloganıyla 2012 Olimpiyatlarına kadar bu konudaki hedef ve ölçütlerini tamamlayacaklarını hazırlamış oldukları raporlarında belirtmişlerdir (London, 2012).

Sürdürülebilir kalkınma çalışmaları adına Olimpik Hareket, çevrenin ve çevresel koruma ilkelerinin önemini vurgulamaya başlamıştır. IOC, UNEP ile işbirliği antlaşması imzalamış ve ayrıca çevresel konulardan sorumlu olacak IOC Spor ve Çevre Komisyonu'nu kurmuştur. IOC tarafından basılan "Spor ve Çevre" kitapçığında çevre, spor ve kültürden sonra Olimpizmin üçüncü destekçisi olarak benimsenmiştir. Mevcut durum ise, çevresel bakış açısı ve sürdürülebilir kalkınma planları Oyunlara teklif götürülen, aday olan ve alan şehirler için zorunlu bir kural haline getirilmeye başlandığını göstermektedir (Oittinen, 1998).

Tablo 1. Sidney 2000 olimpiyat oyunlarında sürdürülebilir gelişim ölçütlerinin gerçekleştirilmesine yönelik uygulamalar

ÖLÇÜTLER	YÖNTEMLER	
Olimpiyat Tesislerinin Planlanması ve Yapımı	Mevcut tesislerin kullanım veya uyarlama olanaklarının, uzun vadedeki mali uygulanabilirlikleri de dikkate alınarak değerlendirilmesi	
	Çevre konularını dikkate alan yapı ve altyapı tasarımı	
	Çevresel anlamları dikkate alan yapı malzemesi seçimi	
	Planlama sürecinde halkın katılımıyla çevre etkisi ve sosyal etki değerlendirmesi	
Enerji Korunumu	Ulaşım ve Planlamanın Bütünleştirilmesi	Oyun tesislerinin yerlerinin toplu taşıma olanaklarına yakın olması
		Toplu taşımayı kolaylaştırmak için uydu araba park yerleri koşulu
		Olimpiyat arazisinde bisiklet ve yaya yolları
	Yapılar ve Kent Altyapısı İçin Düşük Enerjili Tasarımlar	Uygun olan her yerde konumu sabit güneş yapıları tasarımı
		Uygun enerji kaynağının gelişme yoğunluklarının seçimi
		Isısal başarımlar için malzeme seçimi
		Doğal havalandırma ve yalıtım kullanımı
		Yenilenebilir enerji kaynaklarının en geniş olası kullanımı
		Doğal aydınlatmayı artıran eden yüksek verimli aydınlatma düzenekleri
		Enerji etkin cihazların kullanımı
Gerçekleştirilmiş ve geri dönüştürülebilir yapı malzemelerinin kullanımı		
Su Korunumu	Halk ve endüstri eğitim programlarıyla, sağlıklı sürdürülebilir su kaynakları yönetiminin teşvik edilmesi	
	Suyun korunumu ve geri dönüşümü uygulamaları	
	Peyzaj korumasında böcek ilacı kullanımının azaltılmasıyla geri dönüştürülmüş suyun kullanılabilirliğinin korunumu	
	İyileştirilmiş atık lağım suyunun ve yağmur suyunun geri dönüşümü	
	Parklarda, bahçelerde ve diğer iklime uygun bitki seçimini vurgulayan rekreasyonel alanlarda su gereksinimini azaltan peyzaj tasarımı	
	Su tasarruflu duş süzgeci, uygun bahçe sulama cihazı, çift yönlü tuvalet temizleme sistemi gibi su korumlu aletlerin kullanımı	
Atıkların Önlenmesi ve Azaltılması	Atıkların önlenmesi ve azaltılması ilkelerine dayalı yönetim programları	
	Kağıt, metal, plastik ve organik maddelerin geri dönüşümünün geliştirilmesi için yeterli çaba	
Hava, Su ve Toprak Kalitesinin Düzeltilmesi	Olimpiyat arazilerinde enerji korunumu özelliklerini tehlikeye atmadan iç hava dolaşımının artıracak yapı tasarımları	
	Olimpiyat arazilerinde, zehirli pis kokulu sürümleri ve boya, halı, yapıştırıcı, böcek kontrol uygulamalarından çıkan gazları azaltmak için geliştirilmiş uygunluk ve yönetim düzenekleri	
	Olimpiyat oyunları için tekrar geliştirilecek olan daha önceki endüstriyel arazilerin, uygun kirlilik ve risk azaltma programlarıyla birlikte ayrıntılı kirlilik testi	
	Kurşunlu yakıtların kaldırılması	
	CFC (Kloroflorokarbon) ve HCFC (Halokarbon) gazları yaymayan buzdolabı ve yöntemlerin kullanımı	
Önemli Doğal ve Kültürel Çevrelerin Korunumu	PCB (Tek Taraflı Kartlar), PVC (Poli Vinil Klorür) ve klorla beyazlatılmış kâğıt gibi klor esaslı ürünlerin kullanımının azaltılması ve daha ideali bu ürünlerden tamamen kaçınılması	
	Doğal çalılık arazisi, orman ve su yollarını kapsayan doğal ekosistemlerin bütünlüğünün korunması ve saklanması	
	Uluslararası koruma anlaşmalarına konu olan tehlikedeki ekosistemler ve türlere özel bir dikkat göstererek habitat ve türlerin değerlendirilmesi	
	Olimpiyat arazilerinde kimyasal olmayan böcek denetiminin gerçekleştirilmesi	
Önemli Doğal ve Kültürel Çevrelerin Korunumu	Mevcut habitatın devamını sağlayacak türlerin seçimiyle, vahşi hayat habitatının kesilmesi ve yerli bitki türlerinin korunmasını artıran peyzaj programları	
	Önerilen olimpiyat arazilerinin miras olarak değerlendirilmesi	

(İrklı Eryıldız ve Aydın, 2005, "Yeşil Olimpiyat" Tasarım Anlayışına Bir Örnek: Sidney 2000 Projesinin İrdelenmesi ve Değerlendirilmesi).

Tablo 2. Olimpiyat Oyunları'nda çevresel sorumluluk sahibi yönetim için ölçütler

ÖLÇÜTLER	YÖNTEMLER
Ticaret	Tüm yetkililerin üretim ve atım aşamasında çevresel ölçütlere uygun alım satım yapması
	Gereksiz paketlenme ve kısa ömre sahip ürünlerin yarattığı gereksiz atıklardan sakınma
	Çevre için tehlikeli yaratan türde malzeme kullanılmaması
	Geri dönüştürülebilir ve geri dönüştürülmüş malzemelerin mümkün olduğunca kullanımı
	Doğal elyaftan yapılan giyeceklerin kullanımı
Bilet	Toplu taşıma yöntemleri ile olimpiyat karşılaşmalarında uygulanacak bilet düzeneklerinin birleştirilmesi
	Zehirli olmayan mürekkeple geri dönüştürülebilir/geri dönüştürülmüş kağıt üzerine basılmış biletler
Yiyecek tedariki	Uygun sağlık koşullarının sağlanacağı şekilde yiyeceklerin minimum olarak paketlenmesi
	Geri dönüştürülebilir veya yeniden kullanılabilir paketlenme
Atık Yönetimi	Atıkların azaltılması ve geri dönüşümün artırılması
	Sporcuların, yetkililerin, medyanın, seyircilerin doğru çöp atımı konusunda eğitilmesi
Ulaşım	Olimpiyat ailesi ve seyircilerin etkin hareketini sağlayacak başarılı bir ulaşım stratejisinin yerine getirilmesi
	Enerji kullanımını ve kirliliği azaltan özel olimpiyat ulaşım düzeneklerinin seçimi
Gürültü Denetimi	Çevre sakinlerinin rahatsızlığını azaltan gürültü azaltma yöntemleri

(Gültekin, 2003).

SONUÇ

Sporun çevre boyutu yalnızca Olimpiyat oyunları üzerine kurulmamalıdır. Ancak araştırma sürecinde ortaya çıkan genel tablo, Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin olimpiyat etkinliklerine boyutunda çevre ve ekolojik sistemin korunması ile ilgili çalışmalara yoğunlaştığını göstermektedir. Çevrenin korunması sürecinde dünyadaki en büyük ve önemli spor etkinliklerinden biri olan "Olimpiyat Oyunları" çevreye verdiği önemi Uluslararası Olimpiyat Komitesinin (IOC) 1995 yılında kurulan Spor ve Çevre Komisyonu'nu oluşturmasıyla ortaya koymuştur. Bununla birlikte, IOC Spor ve Çevre Komisyonu 1999 yılında "Spor İçin Sürdürülebilir Gelişim Raporu"nu (Ajanda 21) ortaya koymuş ve bu rapora destek olma-

sı amacı ile de sürdürülebilir gelişmenin başlıca ilkelerini esas alan "IOC Spor, Çevre ve Sürdürülebilir Gelişim Rehberi"ni hazırlamıştır. Ayrıca, Uluslararası Olimpiyat Komitesi olimpiyat oyunlarına aday olan ülke ve şehirlerin, "Çevre ve Hava Koşulları" ölçütü doğrultusunda ayrıntılı bir rapor hazırlamasını zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye, İstanbul ilinin adaylığı için 1992 yılında çıkarmış olduğu 3796 sayılı "İstanbul Kentinde Yapılacak Olimpiyat Oyunları Kanunu"nun 17. maddesinde belirtilen "Uluslararası Olimpiyat Komitesi Kurallarına Uyma Zorunluluğu"nu kabul ederek bir anlamda üzerine düşen görevleri yerine getirme çabası içine girmiştir. İstanbul'un adaylığının kabulü du-

rumunda şehrin çevre koşullarının ve hava kirliliği düzeyinin iyileştirilmesi zorunluluğu Barse-lona örneğinde olduğu gibi şehre toplum sağlığı ve çevrenin korunması anlamında sürdürülebilir kentsel yasama büyük katkı sağlayacaktır.

Olimpiyat Oyunlarının alınması sürecinde IOC tarafından tanınan en üst örgüt olan Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi'nin (TMOK) sporda sürdürülebilirlik çalışmalarına yardımcı olmak üzere kurduğu bir "Çevre Komisyonu" bulunmaktadır. Bu komisyon; spor yoluyla çevre konusunda bilincin oluşturulmasına katkıda bulunmak amacıyla eğitici yayınlar hazırlamaktadır. Ayrıca TMOK'nin hazırlamış olduğu stratejik planlar arasında çevre komisyonunun şu amacı yer almaktadır: "Günümüzde Olimpik Hareketin üçüncü önemli boyutu olan Çevre konusunda ilgili kuruluşlara iletilmek üzere çalışmalar yapılması ve bilhassa sportif faaliyetler, tesisler yapılırken çevreye zarar vermek yerine, iyileşmesine yardımcı olma bilincini benimsetmeye özen gösterilmesi". Bu faaliyetlere ilaveten Spor ve Çevre Komisyonu çeşitli kuruluşlar ile birlikte öğrencilerin bilinçlendirilmesi amacıyla spor ve çevre konulu seminerler vermekte ve yine öğrencilere spor ve çevrenin ana unsurunu teşkil eden Olimpizm ve Fair Play konularında bilgilendirilmek üzere kitapçık, el ilanı ve afişler dağıtmaktadırlar (TMOK, 2007). Ayrıca TMOK Spor ve Çevre Komisyonu, IOC Spor ve Çevre Komisyonu'nun 1999 yılında hazırlamış olduğu "Spor İçin Sürdürülebilir Gelişim" raporu (*Olympic Movement- Agenda 21*)'nin Türkçe tercümesini yaptırarak bu konuda çalışmalarını sürdürmektedir.

Çevre konusunda spor ve sürdürülebilir kalınma çalışmalarına verilebilecek güncel ve başarılı bir örnek, İskoçya Hükümeti'nin daha başa-

rılı bir ülke yaratmak için belirlediği beş stratejik hedeften biri olan "daha yeşil bir dünya inşa etmek ve bunun sürdürülebilirliğini sağlamak" adına yürüttüğü çalışmalarıdır. Devlet adına bu görevi etkinlik sektörüne yıllık dört milyon pound katkıda bulunarak, etkinliklerini çevreci kimliklerine büyüyen bir ilgiyle yaklaşan bir kuruluş olan Event Scotland gerçekleştirmektedir. Bu kuruluş spor endüstrisinin çevresel sorumluluklarını belirlemek üzere belirli standartlar oluşturma üzerine ciddi çalışmalar yapmakta ve "Çevreci Etkinlik İlkeleri" oluşturarak tüm ülkeye örnek olmaktadır (Sports Marketing, 2009).

İnsanoğlu bir yandan hızla gelişen bilim, teknoloji ve sanayi ile ekonomik açıdan yaşam kalitesini yükseltirken, diğer yandan da doğaya zarar vermektedir. Bu durumun önlenmesi için "sürdürülebilirlik" kavramının her alanda -spor da dahil- önemle uygulanması gerekmektedir. Ülkemiz günden güne artan sayıda uluslararası sportif etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Bu tür organizasyonların ülkemize olumlu sonuçlarının doğurması için TMOK'nin örnek teşkil ettiği gibi tüm spor örgütlerinin özellikle de spor federasyonlarının bünyelerinde spor ve çevre adına çalışmalar yapabileceği komisyonlar kurması gerektiği bir öneri olarak düşünülebilir.

Yazışma Adresi (Corresponding Address):

Pınar GÜZEL
Celal Bayar Üniversitesi
Beden Eğitimi Koordinatörlüğü,
İstasyon Mevkii
MANİSA
E-posta: pnruguzel@yahoo.com

KAYNAKLAR

1. **Altunbaş D.** (2003-2004). Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Türkiye'deki Kurumsal Değişimlere Bir Bakış, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1 (1-2), 103-118.
2. Birleşmiş Devletler Kalkınma Programı (UNDP). (2004). Birleşmiş Milletler Bildirisi, Web Erişim: 11 Şubat 2009. <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=325>
3. Department for Culture, Media and Sport, DCMS Sustainable Development Strategy: Sectors. (2008). Web Erişim: 07 Mart 2009.
4. www.culture.gov.uk/images/publications/sdsSport.pdf
5. **Ebiğ NC.** (2007). Sustainability of Olympic Buildings - Guidelines for Sustainable Architecture of Mega-Sporting Events, CESB 07 PRAGUE Conference, Session

- M4B: *Building Design 2*, Web Erişim: 11 Şubat 2009. <http://www.irbdirekt.de/daten/iconda/CIB7852.pdf>
6. **Eyyubi S.** (2004). Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisinin Uygulanmasında Ekosistem Yönetiminden Ülkemizde Bir Yöntem Olarak Yararlanma. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara,
 7. **Girginov V, Parry J.** (2004). *The Olympic Games Explained*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, p. 126,129.
 8. **Gültekin AB.** (2003). Çevreci Sidney Olimpiyat Köyü. *Ekoloji ve Mimarlık Dergisi*, Haziran, s. 8-11.
 9. International Environment Executive Committee, Sport for Environment. (2008). Unione Italiana Sport Per tutti, Paris, Web Erişim: 12 Şubat 2009. www.uisp.it/ambiente/upload/documento17_33.ppt
 10. International Olympic Committee. (1999). Sport and Environment Commission, Olympic Movement's Agenda-21, Sport for Sustainable Development, Web Erişim: 12 Şubat 2009. http://multimedia.olympic.org/pdf/en_report_300.pdf
 11. International Olympic Committee Manual. (2005). Manual on Spor and The Environment, August 1997/ March 2005, Lay out and cover: T&T Communication, Le Mont-sur-Lausanne, Switzerland, Vol.1. Web Erişim: 13 Nisan 2009. http://multimedia.olympic.org/pdf/en_report_963.pdf
 12. International Olympic Committee (2007). IOC, Guide on Sport, Environment and Sustainable Development. Chapter 2: General conditions for sport that respects the environment and sustainable development, p: 37-38. Web Erişim: 07 Mart 2009. http://multimedia.olympic.org/pdf/en_report_1111.pdf
 13. **İrklı Eryıldız D, Aydın AB.** (2005). "Yeşil Olimpiyat" Tasarım Anlayışına Bir Örnek: Sidney 2000 Projesinin İrdelenmesi ve Değerlendirilmesi, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20:1, 107-123.
 14. **Karasar N.** (1994). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 6. Basım, Ankara, s.77.
 15. **Küçük V, Koç H.** (2004). Psiko-Sosyal Gelişim Süreci İçerisinde İnsan ve Spor İlişkisi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 131-141.
 16. London Assembly Environment Committee. (2009). The Environmental Sustainability of the London 2012 Olympic and Paralympic Games, Web Erişim: 12 Şubat 2009.
 17. www.london.gov.uk/assembly/reports/environment/2012-sustainable-olympics.pdf
 18. **Neeb S.** (1998). "GREEN GAMES"-The Environmental Efforts of The International Olympic Committee And the Lillehammer Olympic Organizing Committee, International Olympic Academy Blue Books, Olympia, p. 159-183.
 19. **Oittinen A.** (1998). *The Olympic Movement and The Olympic Games. An Environmental Perspective*, International Olympic Academy IOA Blue Books, Olympia, p.184-199.
 20. *Olimpiyat Dünyası*. (2008). TMOK Yayınları, İstanbul, s. 10.
 21. **Ramon Garcia MD, Albet A.** (2000). Pre-Olympic and post-Olympic Barcelona, a 'model' for urban regeneration today? *Environment and Planning, A* 32(8), 1331-1334.
 22. SKD. (2009). İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği. Web Erişim: 02 Nisan 2009. <http://www.tbcsd.org/>
 23. Sports Marketing. (2009). *Spor ve Pazarlama Dergisi*, İstanbul, 3(24), 45-46.
 24. The Scottish Government. Official web Site. Web Erişim: 07 Mart 2009. <http://www.scotland.gov.uk>
 25. Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası. (2009). Web Erişim: 12 Şubat 2009. <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>
 26. Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Resmi sitesi. (2009). Web Erişim: 07 Mart 2009. <http://www.olimpiyatkomitesi.org.tr>
 27. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organizations (UNESCO). (2007). Sports and Sustainable Development, Web Erişim: 12 Şubat 2009.
 28. unesdoc.unesco.org/images/0015/001508/150845e.pdf
 29. **Uras A, Acar A.** (2008). Türkiye'nin İklim Değişikliğine Uyum Kapasitesinin Arttırılması, BM Ortak Programı, Web Erişim: 02 Nisan 2009. www.marmara.gov.tr/document/news/163/sunum.ppt.